

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

EVALUATION OF THE COUNCIL OF EUROPE AND EUROPEAN UNION JOINT PROGRAMME 'ROMED'

ROMED ВО „ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА”

creda consulting
Creative Development Alternative

bl & meyer
& sanz European value(s)

ROMED
Médiation pour les Roms
Mediation for Roma

ROMED во „поранешна југословенска Република Македонија“

Николај Кирилов, регионален експерт за „поранешна југословенска Република Македонија“

1.1 Вовед

1.2 Клучни наоди на ROMED1

1.2.1 Важност

Врз основа на разговори со сите национални и локални заинтересирани субјекти, обуката на медијатори ROMED1 е многу важна за потребите на државата. Таа одговара на приоритетите на националните политики за инклузија на Ромите и стратегиски е поврзана со имплементацијата на планираните мерки на НРИС во областа на образованието, пристапот до здравствена заштита и развојот на заедницата.

ROMED е организиран во време на интензивно планирање и имплементација на националните програми за образовни воспитувачи во училиштата и на информативните центри за Ромите што се лоцирани во заедниците. Тој донесе нов пристап за државниот концепт на интеркултурно посредување што одговори на потребите на овие програми. Од оваа перспектива, ROMED беше препознаен како важен инструмент за изградба на капацитети за развој на човековите ресурси што се потребни за имплементирање на националните стратегии на локално ниво. Како последица на тоа, сесиите за обука во ROMED1 беа одредени од потребите и од посветеноста на Владата да вработи обучени медијатори за релевантни програми.

Според сите испитаници, главна вредност на Програмата е што таа обезбеди сеопфатен севкупен пристап и конкретни методи поврзани со интеркултурната медијација што би можела да се користи на практичен начин за да се подобри комуникацијата меѓу ромската заедница и локалните институции. Постои општа потврда на предностите од присуството на медијаторите во различни области како нов човеков ресурс во ромската заедница што ги познава нејзините специфичности и може да им ги пренесе нејзините потреби на локалните институции, како и да ја образова заедницата за постојните политики и прописи.

1.2.2 Ефикасност и ефективност на процесот за обука ROMED1

Програмата ROMED1 е почната во 2011 година. По првите неколку месеци од имплементацијата, со Министерството за труд и социјална политика е договорено да се смени почетната Националната фокусна точка (НФТ) на ROMED1 и тоа да биде организација што има поблизок контакт со реалноста на медијацијата. Новоизбраната НФТ беше претставник на ромската организација „Сонце“ што зад себе има повеќе години работа со инклузијата на Ромите, како и високо ниво на кредибилитет кај националните и кај локалните институции. Ова и воспоставеното стратегиско партнерство со Министерството за труд и социјална политика (МТСП) како национален координатор за SANROM беа клучни фактори за успех во поглед на ефективноста на обуката ROMED1 во државата.

Од самиот почеток НФТ и МТСП одлучија да го позиционираат ROMED1 така што ќе се обезбеди синергија меѓу сите клучни национални програми за ромската заедница. Изборот на учесниците беше поврзан со потребата на постојните програми во државата. Беше одлучено во програмата за обука да се вклучат млади Роми што беа инволвирани во различни видови програми и институции - претставници на информативните центри за Ромите, како и воспитувачи за предучилишното образование - и да се подготват здравствените медијатори и Ромите што работат во институциите. Сите овие учесници се дел од системот на имплементација на националните програми на локално ниво.

Врз основа на податоците добиени од НФТ, во периодот од 2011 до 2015 година ROMED1 обезбеди обука за 128 медијатори од 16 општини. Повеќе од половина од обучуваните учесници (56%) беа жени. Беа организирани вкупно 12 сесии за обука за шест групи медијатори. Секој медијатор помина низ две сесии за обука, а меѓу нив низ шестмесечен период на практика. Профилот на учесниците во обуката беше многу различен и опфати 27 средношколци, 24 предучилишни воспитувачи, претставници од 21 информативен центар на Ромите, 16 здравствени медијатори, 24 образовни медијатори и 16 активисти на НВО.

Изборот на различни медијатори беше организиран со помош на интензивна информативна кампања во рамките на која беше објавена можноста да се учествува во програмата ROMED во рамките на информативните центри на Ромите, НВО на Ромите и со помош на Ромите што работат во различни локални институции. Учесниците се избираа заеднички со МТСП и со НФТ (и во тесна соработка со Министерството за здравство за избор на здравствените медијатори).

Планот на обуката и имплементацијата на ROMED1 беа високо оценети од сите интервјуирани заинтересирани субјекти. Локалните инструктори го сметаат Прирачникот за инструктори за ROMED1 за многу сеопфатен водич за многу аспекти на интеркултурната медијација, како во теоријата, така и во практиката. Најдобар дел од пристапот ROMED е флексибилноста за адаптирање на обуката за секоја од групите. Поради различноста на учесниците, инструкторите развија конкретни пристапи за решавање на специфичностите на нивната работа. Секоја сесија за обука беше така дизајнирана за да одговори на потребите на конкретната група и на видот на медијаторите што се обучуваа, со активно учество на НФТ и на инструкторите. Друг позитивен аспект на методологијата на обука беше тоа што постоеше јасен интересен систем за оцена на квалитетот на обуката и на перформансите на инструкторите, заснован врз повратните информации од сите учесници.

Врз основа на фокус-групата со медијаторите, обуката се сметаше за иновативна, многу партиципативна и корисна. Повратните информации што се однесуваа на инструкторите беа многу позитивни бидејќи тие успеаја да ја поврзат теоријата на ROMED1 со конкретни примери што доаѓаа од локалната практика. Најкорисно за учесниците беше воведувањето на концептот на медијација што беше многу нов за сите нив, како и на конкретните алатки за комуникација со институциите и со заедницата.

Високо беше вреднуван шестмесечниот период на практика во кој медијаторите имаа конкретни задачи што се однесуваа на нивните специфични работи. Медијаторите добиваа постојана поддршка и менторство од НФТ и од инструкторите. Исто така, тие добија и беџови со кои се идентификуваа како медијатори на ROMED1 што им помогна да бидат прифатени од локалните институции. Меѓутоа, некои медијатори објаснија дека сè уште постојат голем број тешкотии што се однесуваат на ставот на институциите, вкоренет во понекогаш ограниченото разбирање на улогата на медијаторите.

Со исклучок на почетниот проблем што се однесуваше на првата НФТ, програмата ROMED1 беше имплементирана на многу ефикасен и ефективен начин. Сепак, сериозен контекстуален предизвик за програмата беше актуелната политичка криза во државата.

1.2.3 Резултати и влијанија

Придонес кон професионалниот развој на медијаторите и нивно признавање

Програмата ROMED1 даде директен придонес во развојот на капацитетот на медијаторите и во нивното признавање од локалните институции и во нивното вработување. Главен фактор на успех за ова беше силната поддршка на Програмата од Министерството за труд и социјална политика, националниот координатор за CAHROM.

Врз основа на податоците добиени од НФТ за ROMED1, работниот статус на 128 медијатори што беа обучени со помош на ROMED1 во периодот од 2011 до 2015 година е следниов:

- 27 станаа приправници во локалните институции;
- 31 медијатор се вработени со долгорочни договори;
- 68 медијатори беа вработени со краткорочни договори;
- само двајца од обучените медијатори избраа да емигрираат и во моментот работат во странство.

Сертификатите од Советот на Европа и бецовите на кои беше името на Програмата помогнаа во признавањето на медијаторите од локалните институции. На пример, тоа беше една од причините здравствените медијатори да бидат прифатени од здравствените институции. Добрата соработка воспоставена на национално ниво доведе до поддршка што им била дадена на медијаторите од други национални програми. Директен ефект од ROMED1 било вработувањето на 20 училишни медијатори финансирани од Министерството за образование, со распределен буџет од 50.000 евра.

Според интервјуираните претставници на националните и на локалните институции, програмата ROMED1 обезбеди начин да се зголеми квалитетот на работата на медијаторите, а тоа, пак, придонесе да се зголеми признавањето на професијата медијатор од институциите.

Придонес за зголемен пристап до услугите во заедниците

Врз основа на разговорите со националните институции, придонесот на обучените медијатори за зголемен пристап на Ромите до основните услуги се смета за корисен. Меѓутоа, не постојат достапни систематизирани податоци за директното влијание врз нивната работа. Иако во текот на практиката меѓу сесиите на обуката беа собрани одредени информации, постојните извештаи повеќе се фокусираа на активностите што ги вршеа медијаторите, а не на резултатите од овие активности. Недостига добра база на податоци за резултатите што се постигнати во однос на зголемениот пристап до услугите за припадниците на ромската заедница.

Добивме докази за ефективноста на работата на медијаторите во образованието и на предучилишните воспитувачи од студиите на случај на локациите (Прилеп и Тетово), каде што локалната власт смета дека медијаторите дале значаен придонес во намалувањето на стапката на напуштање на училиштето на децата од основно образование од 30% на 15%.

Влијание на национално ниво

Поради силната поддршка што ја даде националниот координатор за CAHROM и тесната соработка со НФТ, „Сонце“, како и поддршката од ромските стручњаци што работат во различни институции на национално ниво, ROMED1 стана програма од стратеско значење за имплементација на стратегијата на државата за инклузија на Ромите, како и ресурс за изградба на капацитетите за поддршка на сите постојни локални програми што имплементираат национални политики на општинско ниво.

ROMED1 даде директен придонес во почнувањето на процесот на институционализирање на позицијата на медијаторите во државата. Како што е истакнато во претходниот дел, националните институции, како што се Министерството за здравство и Министерството за образование се заинтересираа за поддршка на медијаторите. Во моментот, во постапка на изработка се конкретни национални стандарди за позицијата на медијаторите. Голем број локални институции што учествувале во обуката, исто така, сè повеќе ја признаваат ползата од вработување медијатори. Врз основа на разговор со претставникот на CAHROM, програмата е спомената и во Извештајот за напредокот на „поранешната југословенска Република Македонија“ на ЕК. Програмите ROMED1 и ROMED2 имаат корист и од поддршката на Канцеларијата на делегацијата на ЕУ во Скопје.

1.2.4 Одржливост

Во државата постои силна потреба од континуиран развој на капацитетите на медијаторите, како за обука на нови медијатори, така и за надградба на вештините на оние што веќе се вработени. Во оваа фаза постојат очекувања дека ROMED ќе продолжи и ќе помогне во подготовката на новите медијатори. Потребата од подготовка на нови медијатори беше истакната во разговорите со претставниците на националната и на локалната власт, како и со НФТ и со другите ромски НВО.

Постојат видливи предуслови за одржливост. Главен предуслов е посветеноста на Владата за доделување средства за вработување на повеќе медијатори. Доказ за посветеноста е случајот на гореспоменатиот заеднички проект на Министерството за образование со Ромскиот образовен фонд. Иако на почетокот ФОР го обезбедуваше најголемиот дел од финансирањето (80%), а националниот придонес беше само 20%, сега Министерството обезбедува 80% од трошоците за вработување на воспитувачи и на медијатори во образованието, а само 20% што доаѓаат од ФОР. Со продолжение на обуката ROMED во иднина може да се следи овој пример и да се стимулира зголемувањето на уделот на националниот придонес во инвестирањето во постојана изградба на капацитети за медијаторите во државата.

1.3 Клучни наоди на ROMED2

1.3.1 Важност

Како што мислат заинтересираните субјекти, програмата ROMED2 како навремена и релевантна инвестиција е важен приоритет за државата - за поддршка на интерактивниот капацитет на партиципативниот развој и имплементацијата на локалните политики за инклузија на Ромите, што ќе ја пренесе Националната стратегија за Ромите (2014-2020) во практика, со директно влијание врз ромската заедница. ROMED2 се смета за стратеско продолжение на ROMED1, но притоа подлабоко навлегува во процесите на локално ниво преку развивање на активни групи во

рамките на заедницата и развој на капацитетите на овие групи и на локалната власт да работат заедно.

Новата фаза на Програмата, како и ROMED1, е прифатена како придонес за синергијата, со која се оптимизираат напорите на сите други национални програми што се присутни на локално ниво. Програмата создава капацитети во рамките на ромската заедница што се потребни за соодветно планирање и имплементирање на програмите на локалната власт. Таа го гарантира учеството на претставниците на заедницата во обликувањето на локалните политики што се релевантни за реалните потреби на заедницата, кои ќе придонесат за поефективна распределба на ресурсите од локалните буџети, како и за употреба на наменетите средства на националните програми на локално ниво.

Врз основа на разговорите со националната власт, постои зголемена поддршка од буџетот на Владата за имплементирање на Стратегијата за Ромите (2014-2020). Уделот на оваа поддршка се зголемува во споредба со претходните периоди кога најголем дел од средствата доаѓал од надворешни донатори.

Зголемувањето на локалните капацитети на локалната власт и на ромските заедници за развивање иницијативи со добри проекти е клучно за ефективна распределба на предвидените средства. Пристапот на ROMED2 за креирање на кооперативни процеси на локално ниво се смета за многу важен за исполнувањето на овие потреби.

1.3.2 Ефикасност и ефективност на помогнатите локални процеси

Избор на општини

Обидот за постигнување оптимални синергии и употребата на ресурси меѓу ROMED2 и сите национални програми што се имплементирани на локално ниво ги насочија почетокот на новата фаза ROMED и неговата вкупна имплементација. Еден од главните критериуми за избор на општините беше постоењето на активни Роми во заедницата и локална власт што е отворена за политики за инклузија на Ромите. Во процесот на избор, исто така, се настојуваше да се вклучат различни општини во смисла на економскиот развој, големината, бројот на ромското население, искуството во соработката меѓу ромските заедници и локалната власт. Трет важен аспект во изборот на локациите за ROMED2 беше да се вклучат општини што работат на други национални програми на Владата.

НФТ и Министерството за труд и социјална политика, како национален координатор за SANROM, одлучија да идентификуваат нови кругови на активни луѓе, а не само медијаторите што веќе беа обучени. Воспоставените групи за акција во заедницата (ГАЗ) соработуваа со медијаторите, но спротивно на другите држави, ГАЗ не беа формирани околу медијаторите. Притоа, со Програмата се сакаше да се прошири социјалниот капитал и на ромските заедници и да се избегне стеснувањето на ефектот на програмата на исти луѓе.

Шест општини што првично беа избрани во 2013 година се Тетово, Гостивар, Прилеп, Битола, Веница и Штип. Тие се многу различни во смисла на типот и карактеристиките на општината. Некои општини се наоѓаат во западниот дел од земјата и имаат многу подобар економски развој; другите се од источниот дел на земјата каде што општините економски се многу посиромашни, но се поотворени за нови иницијативи и соработка бидејќи имаат многу помал пристап до вакви можности.

Силната поддршка од Министерството за труд и социјална политика беше клучна за успешниот почеток на Програмата и за подоцнежната имплементација. Националниот координатор за

САНРОМ праќаше писма до локалните власти со барање за поддршка пред почне со какви било значајни почетни или следни чекори на локално ниво. Ова помогна за признавање на Програмата од Општината и за зголемување на поддршката од Општината во текот на целиот процес. Искуството на националната организација за поддршка „Сонце“ со некои од општините (низ целата декада на Ромите), исто така, беше од помош во процесот.

Развој на ГАЗ

Групите за акција во заедницата беа организирани околу активни претставници на ромската заедница, идентификувани со проактивната помош на НФТ низ нејзината мрежа на контакти со ромските активисти на ниво на цела држава. Секоја ГАЗ што била формирана во првите шест општини имаше околу 15 члена. Бројот на жените вклучени во групите се разликуваше во зависност од заедницата. Од 90 члена вкупно за сите шест ГАЗ, 40 члена беа жени. Членовите на ГАЗ беа различни во однос на возраста што се движеше од 18 до 70 години. Сите групи се стабилни и нема тенденција за демотивирање или за напуштање на членовите.

Луѓето беа мотивирани да се вклучат во ГАЗ за да се изменат состојбите во нивните заедници. Врз основа на студиите на случаи секоја група имаше различна динамика. Во случаи како што е Прилеп, повозрасните претставници на ГАЗ беа мотивирани со каузата да изградат џамија во соседството. Нивното присуство во групата и иницијативата да изградат џамија ја зголеми довербата во пошироката заедница. Ова беше почетна точка за почнување разговори за други важни прашања, како што се приоритетите за инфраструктура и за образование, на што укажаа особено помладите членови на групата. Во случајот на Тетово, ГАЗ беше мобилизирана и поддржана од „Сонце“, чие седиште се наоѓа таму.

Меѓу предностите на повеќето ГАЗ е тоа што тие ги претставуваат интересите на поголемите групи во заедниците. Ова помага да се мобилизира поддршката од други припадници на заедницата за предложените иницијативи. Во случајот со Прилеп, ГАЗ успеа да собере 300.000 евра за изградба на џамијата од членови на семејствата што работат во странство. Ова беше значаен одговор на финансирањето од 30.000 евра што почетно беа обезбедени од буџетот на локалната власт и од Министерството за транспорт и врски. Главен предизвик во организирањето на ГАЗ беше фактот дека повеќето членови беа луѓе што немаа знаење за структурата, функционирањето и за процесот на донесување одлуки во администрацијата на локално и на национално ниво. На некои членови им беше потребно повеќе време да научат како да комуницираат и да работат со претставниците на администрацијата.

Друг предизвик беше како да се воспостави рамнотежа на интересите меѓу членовите на ГАЗ што им припаѓаа на различни возрасни групи. На пример, во Прилеп ГАЗ имаше две главни интересни групи: повозрасните водачи беа групирани околу причината за изградба на џамија; додека група млади и образовани Роми што, исто така, работеа во некои од структурите или во проектите на локалната администрација, станаа двигатели на иницијативите што се однесуваа на иднината на младите во заедницата, односно на образованието и на професионалниот развој.

Интеракција со локалната власт

ROMED2 има висок легитимитет кај локалната власт во сите општини поради видливата поддршка што е обезбедена од МТСП и високиот кредибилитет на националната организација за поддршка. На сите локации програмата е прифатена како инструмент за развој на локалните капацитети што требаше во практика да ги применат националните стратегии и програми за инклузија на Ромите. Секоја општина именуваеше лице за контакт за комуникација со ГАЗ, при што процесот на интеракција беше јасно структуриран на состаноците што се одржуваа најмалку еднаш месечно заради консултации и развој на заеднички акциски планови. Само во една општина имаше

одредени проблеми со заменик-градоначалникот затоа што тој беше помалку отворен за поддршка на локалниот процес (во Битола). Сите шест општини обезбедија простории за состаноците на ГАЗ.

Врз основа на разговорите со локалната власт во студиите на случај на двете локации (Прилеп и Тетово) пред почетокот на Програмата, тие, главно, се потпираа на индивидуалните контакти со активните лица од ромската заедница. Сега тие имаа сигурен партнер, како што е ГАЗ, за да разговараат за прашањата на целата заедница. Ова помага да се идентификуваат потребите така што се консултира целата заедница, а не само на поединците. Редовната комуникација воспоставена меѓу локалната власт и ГАЗ помогна во развојот на посоодветни локални планови и решавање на појавените конкретни проблеми што се важни за ромската заедница.

Ефективната интеракција меѓу ГАЗ и локалната власт резултираше со развој на заеднички акциски планови што беа усвоени во сите шест општини. Сите општини одлучија да вклучат средства од сопствените буџети како поддршка на иницијативите на локалните планови. Сите шест почетни општини ROMED2, заедно со ГАЗ, работат и на голем број апликации на проекти за пристап до можностите за финансирање од постојните национални програми, како и од ИПА-фондовите. Главен предизвик што беше истакнат во разговорите со локалните заинтересирани субјекти беше несигурноста што е резултат на актуелната политичка криза, а тоа го отежнува долгорочното планирање.

Ефикасност на обезбедената поддршка и ресурси

Евалуацијата беше фокусирана на почетните шест општини опфатени со ROMED2. Врз основа на разговорите со националните и со локалните заинтересирани субјекти, Програмата беше имплементирана на многу ефикасен начин. Националниот тим за поддршка организираше вкупно 60 состаноци со ГАЗ и со локалната власт во почетните шест општини ROMED. Комуникацијата и координацијата во рамките на тимот и со општините беше добра и ефективна. Сите локални посети беа планирани според потребите на секоја локална заедница. Поддршката што ја даде МТСП помогна да се обезбеди кредибилитетот на Програмата кај локалните институции, како и да се зголемат интересот и отвореноста на другите национални институции.

Повратните информации од ГАЗ и од локалната власт на локациите што се опфатени со студиите на случај беа многу позитивни. Тие добија навремена и доследна поддршка од националната организација за поддршка и имаа многу добра комуникација со националните олеснувачи.

Националната организација за поддршка објави дека комуникацијата меѓу националниот тим и раководниот тим на ROMED била многу ефикасна, и дека немало доцнење во во склучување договори и плаќање.

1.3.3 Резултати и влијанија

Ефекти врз зајакнувањето на заедниците

Главен ефект од Програмата беше развојот на ГАЗ како групи на активни граѓани што се во можност да остваруваат интеракција со локалната власт и да придонесуваат за развојот на локалната политика. Членовите на групите се луѓе што доаѓаат директно од ромската заедница со мал или без никаков капацитет да работат со локалната администрација. Врз основа на фокусните групи кај две ГАЗ од локациите опфатени во студиите на случај, ROMED2 придонесе за индивидуалниот и за групниот развој. Тој служеше како училиште за знаење, вештини и практични капацитети за активното граѓанство.

Пред ROMED2 членовите на ГАЗ немаа капацитет да ги формулираат и да ѝ ги пренесат на локалната власт колективните барања од името на целата заедница. Врз основа на помошта што ја обезбеди програмата, ГАЗ имаа многу поголема самоверба дека можат да влијаат на процесите на развојот на локалните политики. Членовите на ГАЗ имаа директен придонес во формулирањето на локалните планови за развој, а тоа прави тие да се чувствуваат важни актери што се консултираат во нивната општина.

Друг резултат на Програмата е што таа помогна со практиката на вработување на Ромите во локалната администрација во рамките на различни проекти како воспитувачи и образовни медијатори. Локалните советници Роми, исто така, активно учествуваат на состаноците на ГАЗ со локалната администрација. Ова придонесе да се зголеми политичката поддршка од локалната власт и да се отвори за соработка во иницираните процеси.

Конкретни резултати и влијание во заедниците

Главните видливи резултати во повеќето заедници се во областа на образованието. Со поддршка од националните програми на Министерството за образование повеќето од шесте општини вработија воспитувачи што ќе работат со ромските деца во предучилишните установи и во основните училишта. Со исклучок на Битола, иницијативата за вработување на воспитувачи и образовни медијатори резултираше со намалувањето на стапката на напуштање на училиштето кај децата во основните училишта (од второ до четврто одделение) во сите општини од 30% на 15%. Овој резултат беше истакнат од сите претставници на локалната власт како сериозно постигнување што ќе има влијание врз образовното ниво на ромските заедници на подолг рок.

Врз основа на двете студии на случаи, постои зголемено внимание не само на задржувањето на ромските деца на училиште, туку и на обезбедувањето тие да имаат пристап до квалитетно образование. Во Прилеп и во Тетово образовните проекти се дел од долгорочната стратегија за инвестирање во локалниот развој преку зголемени образовни резултати на ромските деца и млади.

Другата група видливи резултати се однесува на подобрената инфраструктура во ромските средини. Проектите за асфалтирање улици беа присутни во сите шест општини. Во Гостивар Општината инвестираше во урбанистички планови за развој на ромската населба и за решавање на прашањата на нелегално домување. Во Тетово, пак, беше подобрена целата инфраструктура на населбата.

Во сите општини беа планирани проекти и беа поднесени апликации до постојните ИПА-програми што ќе донесат конкретни резултати за подобрувањето на состојбата во локалните заедници.

Влијание врз промените на политиките на национално ниво

Програмите ROMED имаат видливо влијание на национално ниво. Главен фактор за ова беше стратегиското партнерство воспоставено со Министерството за труд и социјална политика што обезбеди постојана поддршка на локалните процеси во текот на целата нивна имплементација. Освен поддршката на легитимитетот на програмите кај локалната власт, исто така, Министерството им помогна на општините од ROMED2 да пристапат до ИПА-фондовите, обезбедувајќи некои локални приоритети што биле идентификувани во рамките на процесот ROMED2 да бидат вклучени во програмирањето на прашањата за Ромите во рамките на други министерства. Пример за ова е неодамнешното институционализирање на училишните медијатори под Министерството за образование или процесот на легализација на куќите во некои ромски населби во договор со Министерството за транспорт и врски.

ROMED2 инвестираше во промовирањето и во големата видливост на Програмата. Неговите цели и добиените резултати му беа презентирани на претседателот на „поранешна југословенска Република Македонија“ господин Ѓорге Иванов, како и на делегацијата на Европската Унија во „поранешна југословенска Република Македонија“ и делегацијата на Генералниот директорат за европската политика на соседство и за преговори за проширување што ја посетила земјата.

Препознавањето на важноста на ROMED2 резултираше со негово проширување во уште четири општини што почнаа со локалните процеси и со развојот на заеднички акциски планови.

Врз основа на разговорот со националниот координатор за CAHROM беше констатирано дека важен фактор на поддршката што на национално ниво ѝ е дадена на програмата ROMED е присуството на Ромите во различни институции на национално ниво. Во Министерството за образование има шестмина Роми експерти, а 12 Роми експерти се ангажирани на различни позиции во Министерството за труд и социјална политика. Ова е само дополнение на именувањата на сè поголем број Роми во локалната администрација, како и присуството на споредбено голем број локално избраните ромски советници.

1.3.4 Одржливост

Временската рамка на ROMED2 е премногу кратка за да се обезбеди одржливост на иницираните локални процеси. Меѓутоа, постојат голем број ветувачки индикатори за потенцијал за одржливост во иднина.

Постои сè поголема свест за директната корист од процесите на ROMED2 што е изразена и од членовите на ГАЗ и од локалните институции:

- Локалната власт има интерес да ги има ГАЗ како локални партнери за обезбедување консултации за реалните потреби на заедницата. Ефективните консултации со ГАЗ го зголемуваат потенцијалот за развој на успешни иницијативи и проекти што може да привлечат средства од националните програми за локалните буџети и обврзани се да донесат промена на состојбата.
- Локалните ГАЗ му се посветени на продолжувањето на својата работа. Во некои случаи, на пример, во Прилеп, тие основаа локални граѓански здруженија. Членовите на ГАЗ ги зголемија своите капацитети за интеракција со локалната администрација и со заедницата. Меѓутоа, на групите сè уште ќе им биде потребна поддршка од националниот тим за да го направат чекорот кон тоа да станат одржливи структури на заедницата.

Друг важен фактор на одржливоста е признавањето на програмата ROMED2 од Владата како важен инструмент за практична имплементација на стратегиите за инклузија на Ромите на локално ниво, како и за постоење на национални програми во различни области што се пристапни за општините.

1.4 Научени лекции и препораки

Главна лекција од успешната примена на двете програми ROMED во „поранешна југословенска Република Македонија“ е **важноста на стратетиското партнерство со националната власт и создавање оптимална синергија меѓу ROMED и постојните национални програми**, со цел да се осигури развој на човековите ресурси во ромската заедница за нивна имплементација. Ова придонесе да се зголемат кредибилитетот и влијанието на двете програми на локално и на национално ниво.

Втората важна лекција што доаѓа од локално ниво е дека процесот на развој на ГАЗ е поефективен ако не се врши како паралелен проект, туку како **стимул за усогласување на ресурсите и на учеството на сите локални структури и на други проекти и ромски НВО.**

И на крајот, но не најмалку важно, **присуството на експерти и на претставници Роми во националните институции и во локалната администрација, заедно со локално избраните советници Роми,** како и нивната ефикасна соработка со ромските НВО, беше уште еден фактор на успех во градењето на одржлива поддршка на програмите ROMED на различни нивоа на одлучување.

Врз основа на разговорите со сите заинтересирани субјекти може да се забележи дека постои силна потреба за продолжување на програмите за обука на повеќе медијатори или за континуирана поддршка на локалните процеси. Некои од главните препораки за продолжување на програмите опфаќаат:

- **Програмата ROMED треба да продолжи,** како за обезбедување поддршка за финализирање на институционализацијата на професијата медијатор, така и за зголемена одржливост на иницираните локални проекти.
- **Новата фаза на поддршка за развојот на капацитетите на медијаторите треба да се заснова врз инвестирањето во зголеменото национално чувство на сопственост на програмата.** Тоа треба да се заснова врз јасна стратегија за креирање одржливи национални механизми за обезбедување програми за градење капацитети за нови и постојни механизми. Ова може да вклучи интензивирање на финансирањето од националните ресурси со програмите за обука ROMED со текот на времето.
- **Развојот на националните насоки за обука на медијатори** ќе помогне ROMED да се вклучи во националните програми за обука.
- **Треба да се продолжи со поддршката на почетните општини вклучени во ROMED2, со јасен фокус на развојот на капацитетите за одржливост на локалните ГАЗ.** Во овој момент ниедна од групите не е целосно автономна и потребна им е континуирана помош од националниот тим. За секоја општина треба да се изработат планови за одржливост на локалните процеси, во кои ќе бидат дефинирани јасни референтни точки за успех и одржливост.
- **Во проширувањето на програмата со вклучување на нови општини добро би било да се користат новите успешни модели** на првата група локации, како и практиките што доаѓаат од други држави во кои се имплементира ROMED.